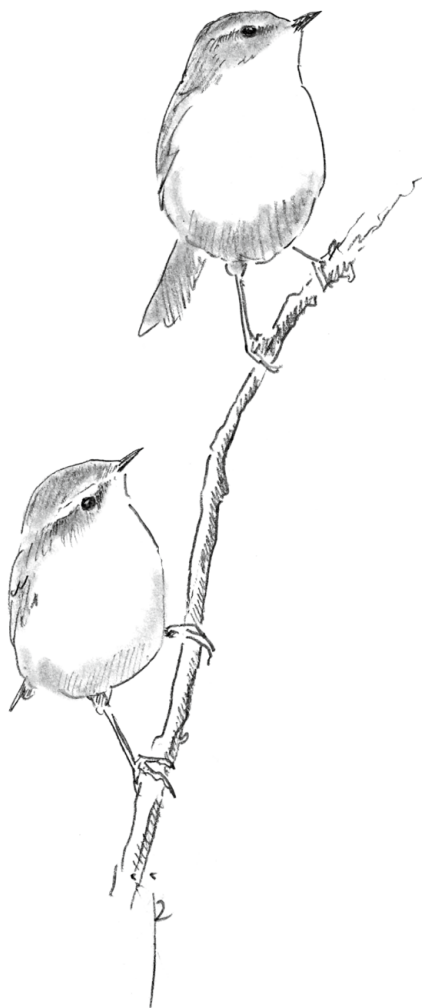

ANDERMANS VEREN

In deze rubriek wordt in elk nummer van Limosa een kleine bloemlezing gegeven uit opmerkelijke artikelen verschenen in de internationale literatuur. We beperken ons daarbij tot artikelen die een verbinding met Nederland hebben, bijvoorbeeld doordat de betreffende soorten ook bij ons voorkomen of doordat de studies zijn gedaan door Nederlandse onderzoekers.

In deze aflevering bijdragen van
Ingrid Tulp en Romke Kleefstra

- Populatietrends afhankelijk van grootte overwinteringsgebied
- Kwartelkoningvriendelijk beheer kraakt
- Liever Deense dan Friese maïs
- Kolganzen doen dubbel zo lang over de voor- als de najaarstrek

POPULATIETRENDS AFHANKELIJK VAN GROOTTE OVERWINTERINGSGBIED

Heel veel vogelnieuws dat de media haalt gaat over twee dingen: het gaat goed of het gaat niet goed. Over dat laatste gaat het vaker, misschien omdat dat vaker voorkomt of misschien ook wel omdat negatief nieuws meer aandacht krijgt. De vraag waarom het wel of niet goed gaat met een soort is vaak lastig te beantwoorden. Biologen proberen te begrijpen waar het hapert: komen er te weinig jongen groot, gaan er teveel volwassen vogels dood en komt dat doordat er leefgebied verdwijnt of is er iets aan de hand met voedsel of predatoren? Vooral voor lange afstandstrekking is die puzzel vaak ingewikkeld, omdat er zich overal langs de trekroute problemen kunnen voordoen en er vaak maar van een deel van de trekroute informatie beschikbaar is. Nu is het vrij normaal dat populatiegroottes schommelen. Vaak laten soorten schommelingen zien met periodes met toename afgewisseld met periodes waarin het minder voorspoedig gaat. Pas wanneer een soort over een langere periode (decennia) achteruitgaat is er reden tot zorg.

Een idee onder biologen is dat soorten die overwinteren in een relatief klein gebied gevoeliger zouden zijn voor populatieveranderingen (zowel toe- als afnames). Er wordt verondersteld dat dit komt omdat de populatie met een klein overwinteringsgebied gevoeliger is voor veranderingen in de omgeving. Bijvoorbeeld een soort die ten zuiden van de Sahara overwintert in een bepaald habitat, dat sterk veranderd is door verminderde regenval, zal sterker reageren dan een soort die een groter verspreidingsgebied heeft. In dat laatste geval is een soort flexibeler omdat er nog alternatieve overwinteringsplekken beschikbaar zijn. Dit idee is nu getoetst aan de hand van trends van 36 zangvogelsoorten broedend in Europa tussen 2001 en 2012 die ten zuiden van de Sahara overwinteren. Hieruit bleek dat er inderdaad een verband is tussen de sterkte van de populatietrend (zowel stijgende als dalende trends) en de afmeting van het overwinteringsgebied: soorten met kleinere overwinteringsgebieden lieten vaker een sterke trend zien dan soorten met grotere overwinteringsgebieden. Niet alleen zijn soorten met kleine winterarealen gevoeliger voor bijvoorbeeld klimaatveranderingen of habitatverlies, maar

omgekeerd kunnen ze ook weer sneller toenemen als zich gunstige omstandigheden voordoen. Over het algemeen verspreiden jonge vogels zich over een groter gebied dan oudere en feitelijk is dat een heel nuttige eigenschap: wanneer de omstandigheden veranderen kunnen zo nieuwe gebieden ontdekt worden. De auteurs van deze studie pleiten dan ook voor het beschikbaar houden van een groot areaal aan potentieel geschikt habitat in Afrika ten zuiden van de Sahara, om vogels de kans te geven uit te wijken indien nodig. Ze realiseren zich echter ook dat dit, in het zich snel ontwikkelende zuidelijke deel van Afrika, wel moeilijk haalbaar zal zijn. (IT)

Koleček J., P. Procházka, C. Ieronymidou, I.J. Burfield & J. Reif. 2018. Non-breeding range size predicts the magnitude of population trends in trans-Saharan migratory passerine birds. *Oikos* 127: 599-606.

KWARTELKONINGVRIENDELIJK BEHEER KRAAKT

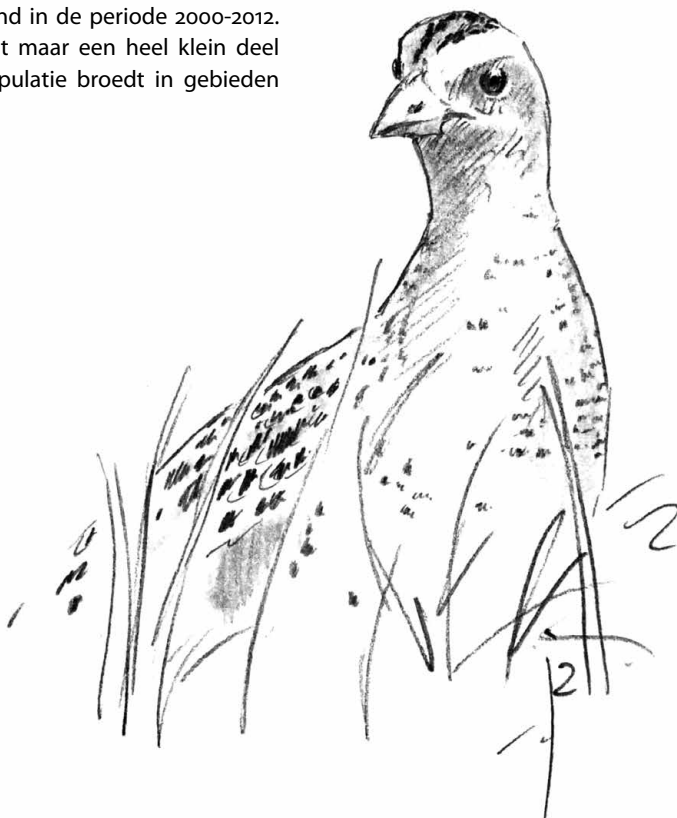
Dat vogels van het boerenland het moeilijk hebben in Nederland en omliggende landen is inmiddels wel overduidelijk. Met de intensivering van de landbouw is veel leefgebied ongeschikt geworden. De waterstand is te laag, er wordt te vroeg en te vaak gemaaid en de vegetatie is te eenzijdig voor weide- en akkervogels. De meeste aandacht gaat daarbij altijd uit naar onze nationale trots: de Grutto. Een veel minder opvallende soort die ook veel last heeft van de intensivering in de landbouw is de Kwartelkoning. Vergeleken met de Grutto leeft de Kwartelkoning veel korter. Samen met zijn specifieke voorkeuren voor bepaalde gewassen en een heel laat en lang broedseizoen (hij broedt vaak twee keer per seizoen) maakt dit de Kwartelkoning erg gevoelig voor veranderingen in landbouwbeheer. De achteruitgang in de jaren negentig

leidde met name in Frankrijk en Schotland tot maatregelen gericht op betere bescherming tijdens het broedseizoen. In Oost-Europa ging het nog goed met de Kwartelkoning, doordat de intensivering daar nog niet zover gevorderd was. Inmiddels hebben veel landen beheersmaatregelen speciaal gericht op de bescherming van Kwartelkoningen. Boeren passen hun bedrijfsvoering aan waarbij er later, minder vaak of op een andere manier gemaaid wordt.

In een recent overzicht is nu op een rij gezet hoe goed dat beleid uitwerkt. Pakketten met opties speciaal voor Kwartelkoningen waren beschikbaar in 18 van de 33 onderzochte regio's, maar de mate waarin die gebieden overlapt met de kwartelkoningverspreiding was erg variabel. In West-Europa pakte dat beter uit dan in Oost-Europa, maar in totaal kwam slechts 6.2% van alle Kwartelkoningen in Europa voor in gebied met een aangepast beheer. Van de 43 onderzochte regio's was er slechts in vijf sprake van een toenemende trend in de periode 2000-2012. Het feit dat maar een heel klein deel van de populatie broedt in gebieden

met aangepast beheer, gecombineerd met de geringe trouw van Kwartelkoningen aan hun broedplek leidt er toe dat Kwartelkoningen niet afdoende beschermd worden door het huidige beheer. Zeker wanneer, zoals verwacht, ook in Oost-Europa de landbouw verder intensiveert. De vraag of beheer speciaal gericht op Kwartelkoningen zin heeft wordt ook beantwoord: jazerker, maar alleen als dat beheer op voldoende grote schaal wordt toegepast. In Schotland, de enige plek waar het beheer heeft geleid tot een populatietoename, is in meer dan 50% van het gebied gedurende minstens 20 jaar kwartelkoningvriendelijk beheer gevoerd. (IT)

Bellebaum J. & K. Koffijberg 2018. Present agriculture measures in Europe are not sufficient for the conservation of a highly sensitive bird species, the Corncrake *Crex crex*. *Agriculture, Ecosystems and Environment* 257: 30-37.

LIEVER DEENSE DAN FRIESE MAÏS

We weten niet beter dan dat Kleine Rietganzen van Spitsbergen via Noorwegen en Denemarken naar Zuidwest-Friesland trekken. Een deel van de populatie trekt door naar West-Vlaamse polders. De tijd dat vrijwel de hele Spitsbergen-populatie op randje oktober/november rond Zuidwest-Friese dorpjes als Gaastmeer, Blauwhuis en Elahuizen graasde en sliep, ligt echter achter ons. De aantallen zijn er gekelderde; op de slaappleaatsen en in de graslanden is het de laatste jaren zoeken geblazen naar Kleine Rietganzen.

De broedpopulaties van Kleine Rietganzen worden goed bestudeerd en al lange tijd worden de ganzen voorzien van halsbanden. Van de Spitsbergen-populatie zijn 25 jaar aan halsbandaflezingen uitgewerkt om de ontwikkeling in het trekgedrag van de Kleine Rietganzen uit te zoeken. Deense, Nederlandse en Belgische onderzoekers analyseerden wat de drijfveren zijn achter een veranderd trekgedrag en hoe groot de kans is dat een Kleine Rietgans breekt met zijn/haar jarenlange traditie van overwinteren in Zuidwest-Friese en West-Vlaamse polders.

In de eerste periode van de 25-jarige studie trok de overgrote meerderheid vanuit Denemarken naar Friesland (gem. 60% per jaar), maar dat percentage nam af naar gem. 11% in de laatste jaren. Daarentegen steeg het aandeel Kleine Rietganzen dat jaarlijks in Denemarken bleef overwinteren van gemiddeld 8% tot en met 2007 tot 46% in 2015. Zo traditioneel als we altijd dachten is dat trekpatroon bij de Kleine Rietganzen dus helemaal niet. De kans dat een Kleine Rietgans zijn trekstrategie aanpast is jaarlijks gemiddeld 54% en nam in de studieperiode toe van gemiddeld 40% tot 60%, wat aangeeft hoezeer Kleine Rietganzen op zoek gaan naar

andere overwinteringsgebieden. Deels hebben de vogels van Spitsbergen ook nieuwe plekken ontdekt in Zweden en Finland.

Dat Kleine Rietganzen Denemarken boven Friesland verkiezen is des te opvallender, omdat de soort in Friesland niet bejaagd mag worden, terwijl de jachtdruk in Denemarken eerder toe- dan afnam als gevolg van een internationaal beheerplan om de groei van de Spitsbergen-populatie binnen de perken te houden en zelfs in te dammen (zie hiervoor de AEWA-website: www.unep-aewa.org/en). De veranderde trekstrategieën van de Kleine Rietganzen vertoonden dan ook niet zozeer een relatie met de jacht en ook niet met veranderde winteromstandigheden, maar wel met een snel veranderend landgebruik in Denemarken. In Denemarken hebben de Kleine Rietganzen in de laatste 10-15 jaar veel meer nieuwe plekken ontdekt om te verblijven, waarbij ze plekken opzoeken waar het relatief rustig is. De grootste verandering in Denemarken is de snelle uitbreiding van het oppervlak aan maïsakkers. Die akkers worden ongeveer drie maanden later geoogst dan graanakkers en dat verlengt de periode waarin er akkers met oogstresten beschikbaar zijn. Kleine Rietganzen lijken hier optimaal gebruik van te maken. Ook in Friesland en Vlaanderen zijn Kleine Rietganzen door de jaren heen steeds meer te vinden op maïsstoppelvelden, hoewel in beide regio's gras de belangrijkste voedselbron blijft. Nu ook dichterbij de broedgebieden maïsstoppels beschikbaar zijn verkiezen de meeste Kleine Rietganzen het Deense Jutland boven Zuidwest-Friesland en West-Vlaanderen. (RK)

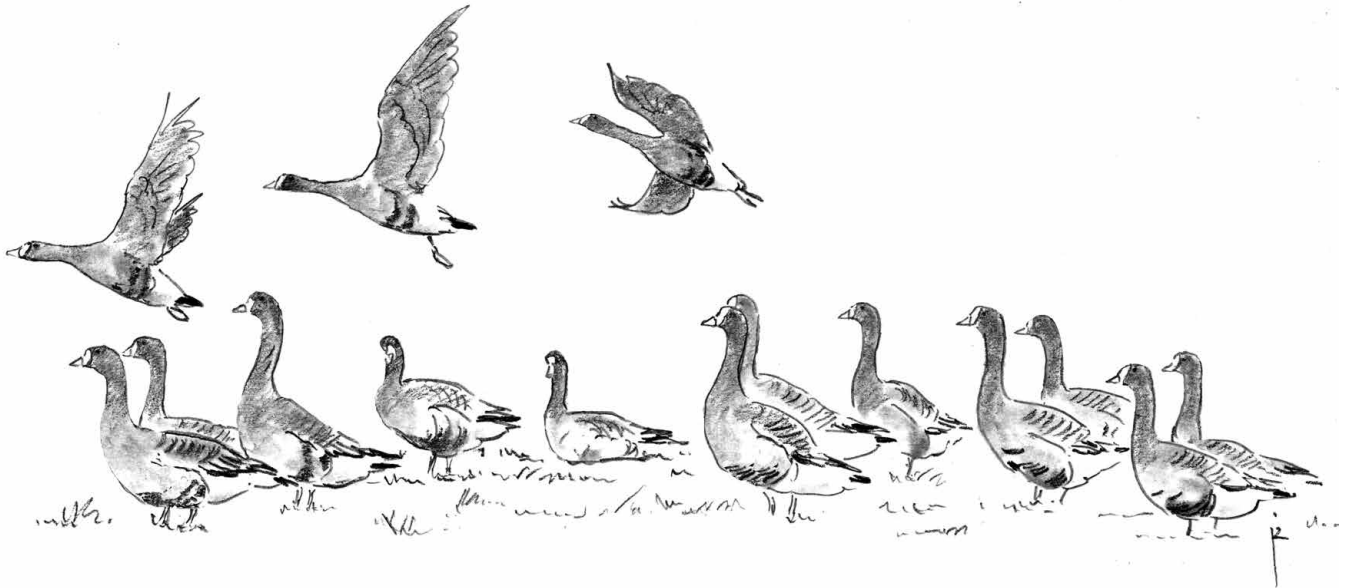
Clausen K.K., J. Madsen, F. Cottaar, E. Kuijken & C. Verschuere 2018. Highly dynamic wintering strategy in migratory geese: coping with environmental change. *Global Change Biology* 24: 3214-3225.

KOLGANZEN DOEN DUBBEL ZO LANG OVER DE VOOR- ALS DE NAJAARSTREK

Bij veel trekvogels leerde onderzoek ons dat de noordwaartse trek naar de broedgebieden aanzienlijk sneller gaat dan de reis terug naar de overwinteringsgebieden. Competitie met soortgenoten om de beste broedplekken en dus het belang om als eerste te arriveren in je broedgebied, zou daarbij de belangrijkste reden zijn. Op de weg terug naar de overwinteringsgebieden zou de beschikbaarheid van plekken met een goed voedselaanbod om tussentijds op te vetten en het wachten op de juiste windcondities een belangrijke rol spelen.

In vijf Nederlandse winters en één Russische zomer in de periode 2007-2014 werden 65 Kolganzen uitgerust met GPS-loggers, deels als rugzakje op de rug gebonden, deels verwerkt in een witte halsband met inscriptie. In totaal werden 49 trekbewegingen in de herfst verkregen en 53 in het voorjaar. Alle trekbewegingen vonden plaats tussen West-Europese overwinteringsgebieden en de broedgebieden in arctisch Rusland.

De GPS-tracks lieten ook bij de Kolganzen zien dat de snelheid van de voorjaarstrek afweek van die in de herfst, maar in tegenstelling tot veel andere soorten namen de Kolganzen meer tijd voor de trek naar de broedgebieden dan voor de najaarstrek terug. In het voorjaar vormden de Kolganzen een breed front, met name als ze via Polen dieper Oost-Europa invlogen. Daar verzamelden ze extra energie tijdens opeenvolgende, verspreid liggende tussenstops. Ze volgden als het ware de groene golf achter het voorjaar aan en profiteerden zo van de eerste plantengroei, die het meest eiwitrijk voedsel levert. Over de voorjaarstrek naar de broedgebieden deden de Kolganzen gemiddeld

zo'n 80 dagen, over de najaarstrek ongeveer 35 dagen. Tijdens de voorjaarstrek spendeerden ze gemiddeld 60 dagen op tussenstops en tijdens de najaarstrek maar 20 dagen. Tijdens de najaarstrek zwermden ze veel minder uit en vlogen ze in een redelijk rechte lijn richting de graslanden van Noordwest-Europa en Nederland in het bijzonder.

De Kolgans is niet de eerste soort die een langzamere voorjaars- dan najaarstrek laat zien. Bij Kleine Zwaan, Eidereend, Ooievaar, Grote Mantelmeeuw, Dwergarend, Aasgier, Grauwe Kiekendief, Poelsnip en Grutto werd het ook al vastgesteld. Vaak spelen drie factoren een belangrijke rol, namelijk ongunstige situaties bij vroege aankomst in het broedgebied (b.v. sneeuwbedekking), verschillen in voedselaanbod

tussen voor- en najaar en verschillen in windcondities tussen beide seizoenen. Bij de Kolgans lijkt het voedselaanbod de trek sterk te beïnvloeden. Tijdens de voorjaarstrek volgen ze dus een groene golf van eiwitrijke plantengroei en arriveren ze in het broedgebied als daar de plantengroei ook is begonnen, zodat ze snel opvetten voor het leggen en bebroeden van de eieren. Daarvoor moet dus ook de sneeuw gesmolten zijn, waarvoor Arctische ganzen hun voorjaarstrek nog wel eens willen vertragen. In het najaar vetten ze op nabij de broedgebieden en wachten een goede rugwind af om snel naar de overwinteringsgebieden te vliegen. Zo verblijven ze doorgaans lang in het Noord-Russische district Nenetsië waar ze zich in alle rust te goed doen aan een rijk aanbod Kruiptbramen *Rubus chamaemorus*, echte energie-

bommetjes waar de Kolgans goed op kunnen bijtanken. Daarmee kunnen ze in een non-stop vlucht richting onze jaarrond groene graslanden vliegen. (RK)

Kölzsch A., G.J.D.M. Müskens, H. Kruckenberg, P. Glazov, R. Weinzierl, B.A. Nolet & M. Wikelski 2016. Towards a new understanding of migration timing: slower spring than autumn migration in geese reflects different decision rules for stopover use and departure. *Oikos* 125: 1496-1507.